

Inhoud

Van Deadline naar Dodeneiland, Inleiding op het thema, <i>Arko Oderwald</i>	9
1 Leven en dood	
Morituri te salutant, In de huid van de stervende, <i>Jacobien Erbrink</i>	15
Als de tijd, <i>Wilfried Vanneste</i>	24
De dood in het leven, Over The Dead van James Joyce, <i>Henk Maassen</i>	25
Tips ter preventie van finale verwarring, <i>Martin Carrette</i>	32
Eeuwig leven, <i>Carolien van Bergen</i>	33
Kroniek, <i>Rik Dereeper</i>	41
Stemmen van gene zijde, Over spiritisme en bijna-doodervaringen, <i>Erik Fokke en Koos Neuvel</i>	43
2 Manieren om te sterven	
Een dodelijke cocktail, Jan Siebelink en devote domheid, <i>Caroline de Pater</i>	57
Achter de rug van de man in het wit, <i>Ernie Bossmann</i>	65
<i>Het dagboek van Malte Laurids Brigge, Rainer Maria Rilke</i>	67
Een merkwaardige manier van sterven, Over spontane zelfontbranding, <i>Arko Oderwald</i>	73
Een 'gewone' menselijke mogelijkheid, Flaubert en Vestdijk over suïcide, <i>Willem van Tilburg</i>	83
Schubert, <i>Jan Huizinga</i>	98

Een gemeenschappelijk lot, Het grote sterven aan de pest, <i>Jan Kardaun</i>	99
Van de ene dood naar de andere, Hemingways Eerste Wereldoorlog, <i>Arko Oderwald en Abel Thijs</i>	107
<i>De dood van een stier</i> , <i>Harry Mulisch</i>	117
'Uitroeien die beesten!', Over beschaving en moordlust, <i>Koos Neuvel</i>	123

3 Relaties en generaties

Een literaire herinneringsdienst, A.F.Th. van der Heijden aan zijn vaders sterfbed, <i>Michiel Hordijk</i>	139
<i>Het sterven van een overgrootvader</i> , <i>Erwin Mortier</i>	149
<i>Het sterven van een moeder</i> , <i>David Rieff</i>	151
Moederziel , <i>Jolanda Oudijk</i>	153
<i>Het sterven van een grootmoeder</i> , <i>Marcel Proust</i>	155
'Ik heb mijn vader vermoord', Wroeging over de dood, <i>Wouter van Ewijk</i>	161
Als ik eerder doodga dan jij , <i>Jan Nassy</i>	171

4 De arts aan het sterfbed

De minst slechte dood?, Een korte inleiding, <i>Wouter Schrover</i>	175
De dood leeft met je mee, <i>Ingnace Schretlen</i>	179
Brieven uit de hel, Over de uitbesteding van de dood, <i>David van den Akker</i>	189
Het is genoeg geweest, Houellebecq en de ontgoocheling, van het leven, <i>Henriëtte van der Horst</i>	199
'Ook al ben je gek, ik wil je nog niet kwijt', Over euthanasie bij psychische klachten, <i>Christel Grimbergen</i>	207

Hoe het wel moet, of hoe het niet moet?, Over levensbeëindiging bij minderjarigen in De stoel van God, <i>Wouter Schrover</i>	217
Afscheid, <i>Jacobien Erbrink</i>	225
Op de melodie van Munch, <i>Eric de Rooij</i>	229
5 Na de dood	
Nooit rust, De doden op reis, <i>Arko Oderwald</i>	233
Tuinman, <i>Gerard van Hameren</i>	241
Ici Arrête! C'est l'Empire de la Mort! Over begraafplaatsen, <i>Arko Oderwald</i>	243
Kerkhof in December, <i>Wilfried Vanneste</i>	254
Wat blijft als je weggaat, Het levenseinde in poëtisch perspectief, <i>Gert J. Peelen</i>	255
Omweg als methode, Over rouw, <i>Arko Oderwald</i>	267
Besproken werken	273
Medewerkers aan dit boek	275
Verantwoording	277
Zakenregister	279
Namenregister	281

Gedichten*Oorspronkelijk proza*

Van Deadline naar Dodeneiland

Inleiding op het thema

Arko Oderwald

Deze inleiding is kort voordat het manuscript moest worden ingeleverd, op een zondag, geschreven. Dat moest wel, want er was een deadline. Maar het was mooi weer buiten, de tuin riep, er moet weer worden gesnoeid. Toch moest dat allemaal wachten of voorbijgaan, er was namelijk een deadline.

Hoe zou het leven er uit zien zonder deadlines? Waarschijnlijk zoals de tuin op dit moment: ongesnoeid, ongeknapt en ongeschoren, maar waarschijnlijk ook rustig en relaxed.

Een mogelijk oorsprong van de term deadline komt uit de negentiende eeuw, zo staat in Wikipedia. Een deadline is een lijn die rond een gevangenkamp werd getrokken. Als een gevangene er overheen stapte, werd hij doodgeschoten. Geen wonder dat deadlines werken.

Het is natuurlijk een groot schandaal dat ieder mens ook een echte en onvermijdelijke Deadline heeft. Daarbij vergeleken is de deadline van deze inleiding peanuts. Maar toch: deadlines werken, of we het nu leuk vinden of niet. Tenminste, als we wat willen betekenen in het leven.

Weet hebben van de Deadline is wat mensen ook van dieren onderscheidt. Dat is heel anders dan voor de poes, die nu al de hele zondag op de vensterbank ligt te slapen en er op vertrouwt dat haar etensbakje dadelijk wordt gevuld. Voor haar bestaan er nooit deadlines, laat staan een Deadline.

De ultieme deadline roept weliswaar tot leven en actie op, maar het is tegelijkertijd een zware opgave voor de mens om er weet te hebben. Het is een werkelijkheid die maar nauwelijks te verdragen valt. En hoe begrijpelijk wordt opeens het bestaan van religie om ons te verzoenen met de Deadline, alsof deze niet echt bestaat.

Ook als we in onze moderne tijd deze religie vaarwel zeggen dan zijn er allerlei manieren om onszelf aan gene zijde van het graf toch levend te houden. Wat dacht u van testamenten, donorcodicillen, wilsbeschikkingen, allemaal manieren om ons definitieve verdwijnen symbolisch te ontlopen, of in ieder geval uit te stellen. Maar wat hebben we er aan dat onze begrafenis verloopt zoals wij dat hebben voorgeschreven? Wij zijn er immers niet meer om er van te genieten.

In alles wat wij over de ultieme deadline zeggen is vaak onze moeite met deze werkelijkheid te horen. En tegelijkertijd is het duidelijk: zouden we nog uit ons bed komen als we geen deadline zouden hebben? Maar anders dan de deadline voor deze inleiding weten we niet wanneer de moeder van alle deadlines is.

Dit alles maakt begrijpelijk dat er veel over de dood wordt gepraat en geschreven, en dat daarnaast de dood ook veel wordt verbeeld. Een voorbeeld daarvan is het schilderij *Het dodeneiland* van Arnold Böcklin, dat weer gebruikt is door Bas Sebus voor het schilderij dat op de omslag staat van dit boek. Het oorspronkelijke schilderij van Böcklin werd voor de eerste keer geschilderd in 1880. Böcklin schilderde het tafereel daarna – in opdracht – nog vier keer, de laatste in 1886. Een van de vijf versies is verloren gegaan tijdens het bombardement op Rotterdam (anderen zeggen Berlijn). De andere vier versies hangen respectievelijk in Basel, New York, Berlijn en Leipzig. De derde versie heeft nog een eigen geschiedenis, omdat deze in 1934 door Hitler werd verworven. Lange tijd werd gedacht dat deze versie verloren was gegaan, totdat het schilderij op geheimzinnige wijze weer opdook.

Het beeld van het eiland met cipressen, symbool van de dood, drukt uit dat de dood als een eiland van het vaste land, gescheiden is van het leven, maar door de zee tegelijkertijd toch met het leven verbonden is. Een mooie interpretatie, die overigens door Böcklin zelf wordt ondergraven door een schilderij uit 1888 waarop het eiland van het leven te zien is.

In dit boek staan essays, oorspronkelijke bijdragen en gedichten vanuit verschillende invalshoeken die rond het thema levenseinde denkbaar zijn. De schrijvers van de essays, de dichters en de redactie hebben daarbij een keuze gemaakt uit de vele teksten die voorhanden zijn.

De redactie heeft de bijdragen in vijf thema's ingedeeld. Het thema 'Leven en dood' gaat over de worsteling van de levenden met de dood en de wetenschap dat wij zullen sterven. Hoe wij zullen sterven is echter onbekend. In het thema 'Manieren om te sterven' wordt daar aandacht aan besteed. En als wij sterven dan blijven er ook altijd mensen achter, familie en vrienden. Hun perspectief op het sterfbed van hun dierbaren komt aan de orde in het thema 'Relaties en generaties'.

Artsen spelen in toenemende mate een rol bij het sterven. Dat kan in allerlei verschillende omstandigheden plaatsvinden, die niet zelden morele vragen oproepen. In het thema 'De arts aan het sterfbed' wordt over een aantal van deze bijzondere situaties geschreven.

Het laatste thema keert terug naar hen die achterblijven. Het sterven van de geliefde, of vader, of moeder is achter de rug en het leven gaat door. Wat is er voor de overlevenden 'Na de dood', zoals dit thema is genoemd?

De gedichten die in deze bundel staan zijn de tien beste gedichten van de VUmc poëzieprijs. Meer informatie over deze prijs en over de dichters is te vinden op www.literatuurengeneeskunde.nl.

Medewerkers aan dit boek

David van den Akker is docent Nederlands aan het Stedelijk Gymnasium te Leiden.

Carolien van Bergen is afgestudeerd als theoretisch psychologe en is auteur van onder andere *Verlangen naar onsterfelijkheid*. Ze gaf vele jaren cursussen bij HOVO (Hoger Onderwijs voor Ouderen) over lichaam en geest, onsterfelijkheid, identiteit en levenskunst. Tegenwoordig is ze algemeen coördinator van HOVO Amsterdam.

Jacobien Erbrink werkt in Den Bosch als specialist ouderengeneeskunde en schrijver.

Wouter M van Ewijk, MBA, is psychiater en voorzitter van de raad van bestuur van de Forensische Zorgspecialisten te Utrecht.

Erik Fokke is huisarts en als docent en stafmedewerker verbonden aan de huisartsopleiding van het VU Medisch Centrum.

Christel Grimbergen is psychiater bij de GGD in Amsterdam. Zij is afgestudeerd in Cultuur en Wetenschapsstudies.

Michiel Hordijk werkt als medisch redacteur bij Medix Publishers. Hij is afgestudeerd in de geneeskunde en de wijsbegeerte.

Henriëtte van der Horst is huisarts en hoogleraar Huisartsgeneeskunde aan het VU Medisch Centrum

Jan Kardaun is sociaal geneeskundige/epidemioloog en bijzonder hoogleeraar Registratie en statistiek van doodsoorzaken aan het AMC.

Henk Maassen is als redacteur verbonden aan Medisch Contact.

Koos Neuvel is freelance schrijver en journalist.

Arko Oderwald is bijzonder hoogleraar Literatuur en Geneeskunde bij de Universiteit voor Humanistiek en universitair hoofddocent bij VU Medisch Centrum.

Caroline de Pater is met haar bureau Denk- en Doewerk zelfstandig ondernemer in de gezondheidszorg. Met lichtvoetig denken en doen werkt zij aan zorginnovatie. Met haar project Reiziger in de ggz verzamelt en schrijft zij

verhalen over cliënten en hulpverleners. Meer over haar werk is te vinden op www.denkendoewerk.nl en www.verhaalperpost.nl

Gert J. Peelen is socioloog en journalist en bereidt een biografie voor over de theoloog H.M. Kuitert.

Ignace Schretlen had van 1984 tot 2004 samen met zijn echtgenote een huisartsenpraktijk in 's-Hertogenbosch en is nog altijd werkzaam als auteur en beeldend kunstenaar. Meer over zijn werk is te vinden op www.IgnaceSchretlen.nl.

Wouter Schrover is literatuurwetenschapper en werkzaam bij de afdeling Taal, literatuur & communicatie van de Vrije Universiteit.

Bas Sebus studeerde geneeskunde en is autodidact kunstschilder. Veel van zijn schilderijen zijn gebruikt voor boekomslagen bij o.a. Lemniscaat. Meer over zijn werk is te vinden op www.bassebus.nl.

Abel Thijs is internist in het VU Medisch Centrum.

Willem van Tilburg is psychiater en psychoanalyticus en emeritus hoogle-raar in de klinische psychiatrie aan het VU Medisch Centrum.